

Osmanlılarda Askerî Teknik Eğitim

Mustafa KAÇAR*

MODERN DÖNEM TÜRK TARİHÇİLERİ; araştırmalarında belirli bir kurgudan hareketle olayları aydınlatmaya çalışmaktan çok, geçmişle bağları kesilmiş, bir başına kalmış gibi, vesikaların meşalesinde yolunu bulmaya çalışan hazine avcılarına benzemektedirler. Birçok konuda vesikaların ışığında makale ve kitaplar yazmış tarihçiler, geride daima o konuda yeniden araştırma yapmak veya konunun bir başka yönden incelenmesini gerektirecek gedikler bırakmışlardır. Günümüz tarihçileri, çoğu zaman yeni bir konuyu araştırma yerine eskilerin eksik bıraktıkları hususları tamamlamak, zaman zaman da vardıkları yanlış sonuçları düzeltmek durumunda kalmakta ve bunun için büyük çaba, zaman ve emek harcamaktadırlar. Bu yüzden Osmanlı tarihi hâlâ dünya tarihçileri nezdinde bakir bir saha olarak telakki edilmektedir. Dünyada yabancılar tarafından Osmanlı tarihinin değişik yönleri ile ilgili yayınların geçmiş yıllara oranla çok daha fazla olması, bu bakir sahanın paylaşılması ile ilgili bir vakiyadır.

Osmanlı ordusu hakkında daha önce yapılmış ve çoğunlukla arşiv belgelerine dayalı araştırmalar, Osmanlı askerî teşkilatlanmasını genel hatlarıyla oraya çıkarmış bulunmaktadır. Ordunun silah, cephane, lojistik, taktik ve teçhizatları ile iaşe ve ibatesi dışında kalan sahalara, daha açık bir ifadeyle askerî kabiliyetleri, teknik bilgi ve donanımları, yeni silah ve taktiklerden etkilenmeleri, askerî sahadaki her türlü transfer karşısındaki tutumları, talim usulleri ile genel askerî eğitim politikaları üzerinde daha az durulmuş konulardır.

1. Osmanlı Askerî Teşkilatı ve Savaş Teknolojisi Tarihi Literatürü

Osmanlı askerî teşkilatları hakkındaki çalışmalara kısaca göz atılacak olunursa, başta İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın hazırlamış olduğu genel refe-

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Türk Bilim Tarihi Kurumu Derneği genel sekreteri.

rans kitapları olan *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları* (c. I-II, Ankara: TTK Yay., 1984) ile *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* (Ankara: TTK Yay., 2. Baskı, 1948) modern dönemin bu konudaki en önemli çalışmalarıdır.

Osmanlı arşivlerine dayalı olarak hazırlanan bu eserlerde Uzunçarşılı, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı'na ayırdığı *Kapıkulu Ocakları* adlı eserinin birinci cildinde kısaca şu konuları ele almaktadır: Eserin giriş kısmında, ilk maaşlı kapıkulu askerlerinin teşkilatlanması, eyalet askerleri, maaşlı kapıkulu askerleri ile tımarlı sipahiler ve diğer hudut kuvvetleri ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Diğer bölümde ise Acemi Ocağı'nın kuruluşundan başlayarak bütün kademelerdeki, mevcutları, kolları, bağlı kısımları, vazife, maaş, hiyerarşi, teşkilât, kışla, terfi, merasim ve diğer bağlı ocaklar ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu kısmın sonunda Acemi Ocağı hakkında çıkmış olan emir, hüküm ve fermanlardan örnekler verilerek konu, özel hallere kadar her yönüyle incelenmeye çalışılmıştır. Bu teferruatı, üçüncü bölümde ele alınan Yeniçeri Ocağı'nda da görmek mümkündür. Bu bölümde özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu, Ocak taksimatı geniş bir yer almıştır. Yeniçeri Ocağı mensupları, birer müessese halini almış olan bölümleri, kendi içlerinde gelişmiş teşkilât ve yapıları, teker teker ele alınmıştır. Eser, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ilgili yazılarla sona ermektedir. Bu kısımda da vesikalar unutulmamış ve Ocağa ait kanunnameler başta olmak üzere Ocak teşkilatı ve Yeniçeriler hakkında değişik dönemlerde çıkmış olan bol miktarda vesika örnekleri de verilmiştir.

Modern tarih çalışmalarında, “Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte kendi idaresinde esaslı bir teşkilatlanmayı sağlayarak diğer Türk-İslâm devletlerinden farklı bir şekilde gelişmiştir” biçimindeki yaygın kanaat, “Devletin yalnız aşiret kuvvetleriyle kalmayarak devlet merkezinde muntazam ve talimli daimî bir ordu kurması” cümlesiyle gerekçelendirilmiştir. Bu genel yargı büyük ölçüde Uzunçarşılı'nın bu eseleriyle pekiştirilmiştir.

Osmanlılar askerî teşkilatını zaman ve ihtiyaca göre tensik ve ıslah etmek suretiyle XVI. asrın ortalarına kadar dünyanın en modern askerî gücü olarak ortaya çıkmıştır. Okun yerini tüfek, zemberek ve mancınının yerini top alırken, havancılık, humbaracılık ve lağımcılık ordunun en önemli birimleri halini almıştır.

Eserin ikinci cildi, Kapıkulu Ocaklarından Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lağımcı Ocakları ile Kapıkulu Süvarilerinin teşkilatına ayrılmıştır. Eser, Osmanlı ordusunun harp nizamıyla ilgili verilen bilgilerle son bulmaktadır. Yukarıda da işaret edildiği gibi İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın bu konudaki ikinci eseri, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* adını taşır.

Osmanlı ordusunun durumu hakkında bir Batılı tarafından kendi müşahede ve incelemelerine dayalı olarak hazırlanan ilk eser, İtalyan asilzadesi Luigi Ferdinando Count de Marsigli (1658-1730) tarafından kaleme alınmıştır. Marsigli, 1679'da Venedik Cumhuriyeti tarafından askerî görevle gönderildiği İstanbul'da, Osmanlı ordusu hakkında araştırma yapmış ve bu araştırması sırasında Boğaziçi'nin her iki yakası hakkında da incelemelerde bulunmuştur. Aynı zamanda bir bilim adamı olan Marsigli, 1683'te II. Viyana Kuşatması sırasında Leopold'un emrinde Osmanlılara karşı savaşırken yaralı olarak Osmanlılara esir düşmüş, ancak çok geçmeden esaretten kurtularak bir müddet daha İstanbul'da yaşamıştır. Coğrafyacı ve natüralist olarak Marsigli, gerek kendi gözlemlerine gerek resmî kayıtlar ve görüştüğü devlet adamlarının beyanlarına dayandırarak *L'Etat Militaire de l'Empire Ottoman*, (Kısım I-II, Amsterdam, 1732) adlı bir eser hazırlamıştır. Bu eser, Osmanlı ordusu hakkında en ince ayrıntılara varıncaya kadar tafsilâtlı bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgileri gravürlerle canlandıran Marsigli Osmanlı ordusu dışında bilim, eğitim, sosyal hayat, din ve Osmanlı idarî teşkilâtlanması hakkında da bilgiler vermiştir. Eser, Osmanlı Devleti hakkında dönemi için çok önemli bir kaynak olması yanında, ihtiva ettiği bilgilerin yerli kaynakları denetleme imkânı vermesi bakımından da ayrıca bir önemi haizdir.

İtalyanca kaleme alınmış olan eser, ancak 1934 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir. Kaymakam Nazmi tarafından *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti* (Ankara Büyük Erkan-ı Harbiye Matbaası, 1934) adında ve gravürlerinden mahrum olarak basılan bu tercüme, her şeye rağmen Osmanlı Ordusu ile ilgili bütün çalışmalarda ilk başvurulacak kaynaklar arasında her zaman yerini korumuştur. Eserin muhtevi olduğu konular aşağıdaki şekilde özetlenebilir: Birinci kısım: Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî ve coğrafi durumu, gelişmesi, ahali, idaresi; Türk seciye ve ahlâkı, İstanbul'da kullanılan ölçü ve tartılar, ticaret, gelirler, Osmanlı Ordusu (Yeniçeri Ocağı, kapıkulu, acemi oğlanlar, topçular, serhat kulu, azaplar, seğmenler, lağımçı, müsellemler ve süvari), Tatarlar, Moldavlar ve Ulahlar; beylerbeyi, paşalık ve beylikler ile Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz kuvvetleri'ni içerir. İkinci kısım ise Osmanlı ordusuna dair açıklamalar, orduda kullanılan silahlar; binek ve yük hayvanları; sancak, çadır, muzika ve bayraklar, yiyecek, ordugahlar ve yürüyüşlere ayrılmıştır. Eser, Osmanlı ordusunun harekât ve muharebe temelleri, kale muharebe ve müdafaa esasları, Osmanlı deniz kuvvetleri ile Osmanlı ordusunun kara ve deniz kuvvetleri hakkında değerlendirmelerle son bulmaktadır.

1715'te ülkesine döndükten sonra Bologna'da yaşayan ve halen kendi adına bir kütüphanesi bulunan Marsigli 1730'da ölmüştür. Amsterdam'da

Fransızca tercümesi ile büyük boy olarak basılan eser, 1972 yılında Avusturya'da Graz'da tıpkı basım halinde tekrar yayımlanmıştır.¹

Osmanlı ordusunun silahlanma, lojistik ve mühimmat temini meseleleri, bilim ve teknoloji tarihi araştırmaları içerisine yeni yeni girmektedir. Son yıllarda arşiv kaynaklarına dayalı olarak hazırlanmış olan doktora tezleri ve bazı yayınlar, bu konuda yeni yaklaşımlar getirmiştir. Osmanlı savaş teknikleri konusunda çalışmalar yapanlar, yüzyıllar boyunca Osmanlılar ile Hıristiyan hasımları arasındaki savaşların, düşmanın askerî teknik ve kabiliyetlerindeki en son gelişmeleri öğrenme konusunda her iki taraf için sürekli bir fırsat yaratmış olduğu konusunda hem fikirdirler.²

1980'li yılların başında İ.Ü. Bilim Tarihi Bölümü'nde başlatılan ve yürütülen Türkiye'ye modern bilim ve teknolojilerin girişi konusundaki çalışmalar, Osmanlıların, komşuları Avrupalılar ile alışverişte buldukları için kendilerinde olmayan her türlü bilim ve teknolojiyi hiç vakit geçirmeden ve bir engelle karşılaşmadan transfer ettiklerini;³ bu transferde de askerî teknolojinin ilk sırada yer aldığını göstermiştir.

Batı askerî teknolojisinin Avrupa'dan Osmanlı'ya geçişinde savaşlar çok önemli vasıtalar olmuştur. Ayrıca erken dönemlerden itibaren bu teknolojilere büyük ihtiyaç duyan Osmanlılar, tarihleri boyunca nisbî olarak ithal silah ve teknolojilere bağımlı kalmışlardır. Ancak bu durum onların kendi silah üretimlerine mani olmamış, her zaman, etkili ve yüksek düzeyde üretim, dağıtım, cephane ve mühimmat tedariki konusunda kendilerine yeterli olacak bir seviyeyi tutturmuşlardır. Osmanlılar bir çok sahada olduğu gibi harp endüstrisi gibi önemli bir konuda da yabancı uzman istihdamını en erken zamanlardan beri uygulamışlardır ve bu durum sadece Osmanlı ile sınırlı kalmamıştır. Diğer Avrupa ülkelerinde de benzer şekilde yabancı topçu veya barut ustası istihdamı sözkonusudur. Bu durum hem Osmanlı'da, hem de Avrupa'da kullanılan ateşli silahlar arasında bir benzerlik oluşmasına yol açmıştır. Ancak Osmanlı topraklarının her zaman daha büyük ve ağır olduğu da bilinmektedir.

Avrupa dışında yaşamış toplumlardaki savaş taktikleri ve silah teknolojileri sahalarında yapılan araştırmalar halen oldukça az sayıdadır. Bunların çoğu da Avrupa merkezli veya oryantalist görüşlerin ağır bastığı araştırma-

1 Luigi Ferdinando Count de Marsigli, *L'Etat Militaire de l'Empire Ottoman*, I-II kısım, Amsterdam, 1732, (tıpkı basım: Graz, 1972).

2 Gabor, Agoston, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)", Güler Eren (ed.), *Osmanlı*, c. VI, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, s. 621-632.

3 "Ottoman Science in the Classical Period and Early Contacts with European Science and Technology", E. İhsanoğlu (ed.), *Transfer of Modern Science and Technology to the Muslim World*, İstanbul, 1992, s. 1-48.

lardır. Zira çok sayıda ve zengin arşiv kaynakları olmasına rağmen, Osmanlılardaki barutçuluk, topçuluk, tüfekçilik ve gemi inşa sanayi hâlâ ne Avrupalılar, ne de Türkler için her yönüyle açıklığa kavuşmuştur.

Halil İnalçık'ın, "Osmanlılar'da Ateşli Silahlar" [*Belleten*, c. XXI, sy. 83, 1957, s. 501-508] adlı makalesiyle başlayan bu konulardaki yayınlarda yakın zamanlarda büyük bir artış gözlenmiştir. Bu yayınlardan önemli bazıları şunlardır: H. İnalçık, "The Socio-Political Effects of the Diffusion of Firearms in the Middle East", V. J. Parry ve M. E. Yapp (ed.), *War, Technology and Society in the Middle East*, Londra, 1975, s. 195-217; Djurdjica Petrović, "Fire-arms in the Balkans on the Eve of and After the Ottoman Conquest of the Fourteenth and Fifteenth Centuries", V. J. Parry ve M. E. Yap, (ed.), *War, Technology and Society in the Middle East*, s. 175-178; Vernon J. Parry, "Barud", *Encyclopaedia of Islam*, c. I, s. 1061-1066; Colin Heywood, "The Activity of the State Cannon-foundry (*Tophane-i amire*) at Istanbul in the Early Sixteenth Century According to an Unpublished Turkish Source", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, sy. 30, 1980, s. 209-216, tıpkı basımı *Writing Ottoman History: Documents and Interpretation* (Aldershot, 2002); aynı yazar, "Notes on the Production of Fifteenth-Century Ottoman Cannon", *Proceedings of the International Symposium on Islam and Science, Islamabad, 1-3 Muharrem 1401 (10-12 Kasım 1980)*, Islamabad, 1981, s. 58-61; Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 32, 1979; aynı yazar, "Osmanlı Topçuluğunun İlk Devri", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara, 1995, s. 285-293; Rhoads Murphey, "The Ottoman Attitude towards the Adoption of Western Technology: The Role of the Efrencî Technicians in Civil and Military Applications", Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Paul Dumont, (ed.), *Contributions à l'histoire économique et sociale de l'Empire ottoman*, Leuven, 1983 [bu makalenin Türkçesi için bkz.: Rhoads Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları, Efrencî Teknisyenlerin Sivil ve Askerî Uygulamalardaki Rolü", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi: Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler*, Yay. Hrz. E. İhsanoğlu, İstanbul 1992, s. 7-19].

Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlıların Batı'da Gelişen Bazı Teknolojik Yeniliklerden Etkilenmeleri" adlı makalesinde, mevcut yaklaşımları değerlendirip tenkit ederken;⁴ Gábor Ágoston, XV.-XVII. yüzyıllarda Osmanlı topçuluğu ve Avrupa askerî teknolojileri⁵ ile Osmanlı ve Avrupa barutçulu-

4 E. İhsanoğlu, "Osmanlıların Batı'da Gelişen Bazı Teknolojik Yeniliklerden Etkilenmeleri", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi: Yeni Araştırmalar ve Yeni Görüşler*, Yay. Hrz.: E. İhsanoğlu, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1992, s. 121-139.

5 G. Ágoston, "Ottoman Artillery and European Military Technology in the Fifteenth and Seventeenth Centuries", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, sy. 47, 1994, s. 15-48.

ğunun ilk dönemleri⁶ konusundaki makaleleriyle, Osmanlı askerî arka planını ele alan en kapsamlı iki çalışmayı yapmıştır.

Askerî endüstri konusunda Rhoads Murphey'nin çalışması [*Ottoman Warfare, 1500-1700*, New Brunswick, 1999] yanında Türkiye'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Bilim Tarihi Bölümü'nde yapılan *Tophâne-i Amire*'nin kuruluşu hakkındaki doktora tezi, konuya yeni bir yaklaşım getirmiştir. Arşiv kaynaklarına dayalı olarak yapılmış olan bu tez çalışması, Osmanlıların topçuluk konusundaki çalışmaları yanında, sanayi ve teknolojik alandaki başarıları hakkında da önemli istatistikî bilgiler ihtiva etmektedir.⁷ Topçuluk ve top dökümcülüğü yanı sıra, Osmanlı barut sanayi hakkında yapılan bir doktora tezi⁸ ile Osmanlı ordusunun diğer bir kanadını oluşturan denizcilik ve gemi inşa sahasındaki gelişmeleri konu alan, İdris Bostan'ın *Osmanlı Bahriye Teşkilatı* adlı eseriyle birlikte, bu üç çalışma Osmanlı ordusunun arka planının açığa çıkmasına yardımcı olmuştur.⁹

2. Osmanlıda Modern Askerî Teknik Eğitim Tarihi Literatürü

Osmanlı'da modern askerî teknik eğitim tarihi hakkındaki ilk araştırmalar, tarihî bilgi ve belgelere ulaşmada yaşanan zorluklardan dolayı sürekli spekülasyonlara sebep olmuştur. Bu durum, bir bakıma konunun tarihçileri nezdinde de ilgi odağı olmasına yol açmıştır.

1734 yılında kurulan Ulufeli Humbaracılar Ocağı ve bu ocakta gerçekleştirilen teknik eğitim, Osmanlı aydınlanma ve modernleşme tarihi konusundaki yayınlarda Batılılaşmanın başlangıç dönemleri ile sembolleşmiştir. Günümüzde ayrıntıları kısmen de olsa açığa çıkmış bulunan bu kurum, gerçekten Batı tarzı askerî teknik eğitim konusunda Osmanlı Dünyasında gerçekleştirilmiş ilk teşebbüstür. Humbaracı Ocağı'nın kurulması ve buradaki teknik eğitim, ihtida ettikten sonra Ahmed adını alan ve Türk tarihinde Humbaracı Ahmed Paşa olarak tanınan Alexandre Comte de Bonneval¹⁰ (1729, Limousin-1747, İstanbul) adlı aslen Fransız olan dünyaca ünlü generalin Osmanlı başkentine gelmesiyle başlamıştır. Comte de Bonneval, daha çok askerlik ve harp sanatındaki başarılarıyla şöhret kazanmıştır. Os-

6 G. Ágoston, "Early Modern Ottoman and European Gunpowder Technology", E. İhsanoğlu, Kostas Chatzis ve Efthymios Nicolaidis (ed.), *Multicultural Science in the Ottoman Empire*, De Diversis Artibus, Broples Yay., Turnhout, Belçika, 2003, s. 13-27.

7 Salim Ayduz, "Osmanlı Devleti'nde Tophane-i Amire'nin Faaliyetleri ve Top Döküm Teknolojisi (XIV.-XVI. Asırlarda)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

8 Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayi, 1700-1900*, Ankara, 2001.

9 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Amire*, Ankara, 1992.

10 *Biographie Universelle*, c. V, Paris, 1812, s. 153-136.

manlı tarihinde, modern savaş tekniklerinin kullanılması ve askerî sahada Batı'da gelişen yeniliklerin uygulanmasındaki başarılarıyla önemli bir yer edinmiştir. Bonneval Ahmed Paşa idaresinde kurulan Ulufeli Humbaracı Ocağı ve buradaki eğitim hakkındaki ilk bilgiler, dönemin tarihçilerinden Suphi Efendi'nin *Tarih*'inde ve *Ata Tarihi*'nde geçen "Üsküdar'da kurulan Humbaracı Ocağı'nda bir de 'Hendesehâne'nin kurulduğu"¹¹ ve bu hendesehanenin ilk hocasının Beyşehir Müftüsü Hacı Mehmed Efendi-zade Said Efendi olduğu ve hendese öğrettiği ile sınırlı kalmıştır. Bu bilgiler, daha sonraki araştırmacılar tarafından Osmanlı'daki ilk teknik eğitim kurumunun kuruluşu olarak telakki edilmiştir. A. Adıvar, *Osmanlı Türklerinde Bilim* adlı eserinde bu hendesehâneyi Avrupalıların "Corps des mathématiciens" dedikleri kuruma benzetmekte ve buna "matematik ve geometri okulu" demektedir.¹²

Doğrudan Ulufeli Humbaracı Ocağı ile ilgili olmayıp, Bonneval Ahmed Paşa ve siyasî faaliyetleri hakkında yapılmış araştırma ve incelemelerde de bu konu dolaylı olarak ele alınmıştır. Bu tür çalışmaların başında, doğrudan kendisi ile görüşülerek hazırlanmış ve Bonneval Ahmed Paşanın sağlığında, 1737'de Londra'da yayınlanmış olan *Mémoires du Comte de Bonneval* [*Comte Bonneval'in Hatıraları*] adlı eser gelir. Eser, o dönemde Avrupa'da büyük yankı yapmasına rağmen, egzotik Şark hikayeleri üslubunda hazırlanmış olması yüzünden modern dönem araştırmacılar nezdinde değer bulmamıştır.¹³

Fransa'daki Türk Büyükelçisi Salih Münir Paşanın 1907 yılında Fransızca yayınlanan, Bonneval Ahmed Paşa ve Türkiye'nin dış politikasına etkisi konusundaki makalesi de bu çalışmalardan biridir.¹⁴ Aynı şekilde Türkçe ilk çalışma ise Mehmed Arif Beyin *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda yayınlamış olduğu monografidir. Mehmed Arif Bey, Bonneval Ahmed Paşanın Osmanlı Devleti'ne ilticasından başlayarak, İstanbul'a gelişine, Osman-

11 *Tarih-i Sami ve Şakir ve Suphi*, İstanbul 1198/1784, vr. 58a-b; Tayyar-zade Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, c. I, ty., s. 158.

12 A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 4. Baskı, 1984 s. 183; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1979.

13 1740-1745 yılları arasında 5 cilt halinde *Anecdotes Véniciennes et Turques ou Nouveaux Mémoires du Comte de Bonneval* adıyla Londra'da tekrar basılmıştır. Tam bir roman havasında hazırlanmış olan bu baskının da fazlaca bir kıymeti yoktur. Zira Bonneval, 1741 yılında büyük kardeşine yazdığı bir mektubunda, hatıratının Londra'da çıkan bu son baskısını gördüğünü belirtmiş ve yanlış bilgiler ihtiva ettiğinden kızgın olduğunu dile getirmiştir (*Biographie Universelle*, c. V, Paris, 1812, s. 153-156). Bonneval'in hatıratı hakkında ilk ciddi inceleme, I. Napoléon'un kütüphanecisi Antoine Barbier'in *Mémoires sur le Comte de Bonneval* (Paris, 1817) adlı eseridir.

14 Salih Münir, "Bonneval Pacha, son Influence sur les Relations Exterieures de la Turquie", *Revue d'Histoire Diplomatique*, c. XXI, Paris, 1907, s. 378-393.

lı'daki hizmetlerine ve ölümüne kadar geçen hayatına ışık tutmuştur.¹⁵ Arif Bey, Ulufeli Humbaracı Ocağı'nın kuruluşunda Bonneval Ahmed Paşanın rolü ve etkisi yanında bu ocağın teşkilâtı hakkında da bilgiler vermiştir. Ancak bütün bu araştırma ve incelemelerde Humbaracı Ocağı'ndaki eğitim faaliyetleri hakkında doyurucu bilgiye ulaşılamamaktadır.

Bonneval Ahmed Paşa ve faaliyetleri hakkında arşiv kaynaklarına dayalı olarak yapılan ilk ciddi inceleme, Septime Gorceix tarafından yapılmıştır.¹⁶ Eser, Bonneval Paşanın bütün hayatını kapsamakta ve tamamen arşiv belgelerine dayanmaktadır. Ancak bu kıymetli çalışma da Osmanlı arşiv kaynaklarından mahrum olduğu için özellikle Humbaracı Ocağı'ndaki eğitim faaliyetleri açısından büyük ölçüde yetersizdir.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda bu makalenin yazarı tarafından hazırlanan doktora tezinin bir bölümü de Bonneval Ahmed Paşanın hayatı ve İstanbul'daki faaliyetlerine ayrılmıştır. Türk ve Fransız arşivlerindeki araştırmalar sonucunda, Osmanlı'da gerçekleşen Batı kaynaklı ilk askerî teknik eğitim hakkında yeni bilgilere ulaşılabilmektedir. Humbaracı Ocağı'nda Osmanlı ilmiye sınıfına mensup hocalar ile Avrupalı eğitimcilerin birarada ders vermesi bu bilgilerin önemli yönlerinden birisini teşkil etmektedir. Bu ocakta bulunan, eğitimcilerin, zabıtların ve neferlerin isimleri, vazifeleri, aldıkları maaşlar ve burada okutulan dersler yine bu arşiv belgelerine dayalı olarak tespit edilmiştir.¹⁷

Humbaracı Ocağı'nda ortaya çıkan ve bilimlerin teorik olarak öğretildikleri bu yeni eğitim hareketi ile, o güne kadar Osmanlı medreselerinde okutulan veya hususî hocalardan alınan riyazî ilimlerin eğitiminde¹⁸ yeni bir merkez daha ortaya çıkmıştır. Bu yeni eğitim merkezinin klasik medreselerden farkı ise bilim eğitiminden değil, daha önce görülmemeyen yeni bir *formasyon anlayışından* kaynaklanmaktadır. Humbaracı Ocağı'nda ders veren hocalardan Mehmed Said Efendi ve jeodezi konusundaki risalesi üzerine yapılan inceleme, bu kurumdaki eğitimin niteliği hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.¹⁹

15 Mehmed Arif, "Humbaracı Ahmed Paşa [Bonneval]", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, c. III-IV, sy. 18-20, 1328, İstanbul, s. 1143-1144.

16 *Bonneval Pacha, Pacha à Trois Queues, Une vie d'Aventures au XVIIIe Siècle* (Paris, 1953).

17 Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğunda Askerî Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", Feza Günergun (ed.), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, İstanbul, 1995, s. 209-225.

18 C. İzgi, "Osmanlı Medreselerinde Aritmetik ve Cebir Eğitimi ve Okutulan Kitaplar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, s. 129-158.

19 M. Kaçar ve Atilla Bir, "Ottoman Engineer Mehmet Said Efendi And His Works On A Geodesical Instrument (*Müsellesiye*)", *Multicultural Science in the Ottoman Empire*, s. 71-90.

Ulufeli Humbaracı Ocağı'ndan sonra, hedefi askerî teknik eğitim görmüş zabıt yetiştirmek olan anlayış, 1770'li yıllarda yeniden canlanmış ve 1775'te *Hendesehâne* adıyla kurulmuş olan askerî teknik eğitim müessesesinde şekil bulmuştur.

Osmanlı modernleşme hareketinin seyrini Osmanlı-Fransız ilişkilerindeki iniş çıkışlarla bağlantılı olarak açıklamaya çalışan Jean Berenger'in 1500-1800 arası Türk-Fransız ilişkilerini ele aldığı makalesindeki isabetli tespitleri,²⁰ 1740'tan beri kesilmiş olan Osmanlı-Fransız ilişkilerinde 1770 sonrasındaki canlanmayı kolayca açıklamamıza imkan vermektedir. Gerçekten Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerindeki emperyalist emellerinin Avrupa kuvvetler dengesine bağlı olarak Osmanlı-Fransız yakınlaşmasını nasıl mecburî kıldığını delilleri ile gösteren Berenger, bu durumun kısa vadede Osmanlı lehine olan sonuçlarını da ele almaktadır.

XVIII. asırda Osmanlı Fransız ilişkilerindeki hareketlilik, Fransız tarihçilerinin ilgisini bu konuya çekmeye yetmiştir. Tarihçi Auguste Boppe, "La France et le 'Militaire Turc' au XVIIIe Siècle" başlığını taşıyan makalesinde gerek Humbaracı Ahmed Paşa ve gerekse daha sonra Osmanlı yenileşme tarihinde önemli bir yer bulan Baron de Tott ve faaliyetleri hakkında ilk önemli bilgileri vermiştir.²¹

Özellikle Fransız askerî yardım misyonuna ait makaleler aynı zamanda Osmanlı askerî teknik eğitim tarihindeki modernleşmeye de ışık tutmaktadır. Mesela Bodinier, "Les 'Missions' Militaires Françaises en Turquie au XVIIIe Siècle" adlı makalesinde,²² Humbaracı Ahmed Paşa gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî alanda vermiş olduğu hizmetlerle tanınan Baron Françoise de Tott (1733-1793) hakkında bilgi vermiştir. Ona göre Baron de Tott, Osmanlı yenileşme ve Avrupa'ya açılma politikasında önemli kilometre taşlarından biridir. Gerçekten de, Baron de Tott, kendisinden önce Osmanlı Devleti hizmetinde çalışan Avrupalı Hıristiyanlardan farklı olarak din değiştirmemiştir. Osmanlı ordusunda vazife almak için geleneğe dayalı olarak, Müslüman olma şartı Baron de Tott ile birlikte ortadan kalkmış ve Osmanlı'nın Avrupa ile olan teknolojik ve kültürel temaslarında yeni bir dönem başlamıştır. Fransız uzman subayların Osmanlı hizmetindeki faaliyetleri hakkında ilk çalışmalar, yabancı ülkelerdeki Fransız subayları hakkında yapılan araştırmalar sırasında dolaylı olarak ele alınmıştır. Bu duru-

20 "Les Vicissitudes de l'Alliance Militaire Franco-Turco (1520-1800)", *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, sy. 68, Paris, 1987, s. 7-44.

21 *Feuilles d'Histoire du XVIIe au XVIIIe Siècle*, Yıl: 4, c. VII, Mayıs-Haziran 1912, Paris, 1912, s. 396.

22 *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, sy. 68, Paris, 1987, s. 163.

ma, Auguste Boppe'un "La France et le 'Militaire Turc' au XVIIIe Siècle" adlı makalesi; Anne Blanchard'ın *Les Ingénieurs du 'Roy' de Louis XIV à Louis XVI, Etudes du Corps des Fortification* (Montpellier, 1979) adlı eseri ve Frédéric Hitzél'in "Le Rôle des Militaires Français à Constantinople (1784-1798)", [Université de Paris -Sorbonne , Paris V, 1987] isimli yayımlanmamış doktora tezi örnek olarak verilebilir.

Baron de Tott, bugün İstanbul Teknik Üniversitesi ve Deniz Harp Okulu gibi teknik yüksek eğitim kurumlarının geçmişi dayandırdıkları, hatta mühendishanelerin kuruluş yılı olarak kabul edilen 1773 tarihi ile yakından ilgilidir. Zira Baron de Tott, mühendishanelerin ilk nüvesi olan ve Tersâne-i Amire'de kurulan hendese odasının kuruluşunda görev almış, hatta bir süre bu okulun nezaretini de üstelenmiştir. Bir de bu kurumun kuruluş tarihi hakkında yakın zamanlara kadar kabul edilen bir yanlışlığın da oluşmasında dolaylı olarak rol almıştır.

İlk mühendishanenin kuruluş tarihi olarak biri 1773, diğeri 1776 olmak üzere iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Son araştırmasında Kemal Beydilli, bu müessesenin kuruluşu sırasında Reisü'l-küttâb Râif İsmail Beyin [daha sonra paşa] bu vazifeye tayin tarihinin 1774 olduğuna dayanarak müessesenin kuruluş tarihinin 1773 olamayacağını; doğru tarihin, 1797 tarihli *Küçük Hüseyin Paşa Lâyihası*'nda Hendesehâne'nin açılış tarihi olarak verilen 1190/1776 olması gerektiğini belirtmiştir. Kuruluş tarihi olarak 1773 senesinin verilmesinin ise haklı olarak Toderini'den kaynakladığını ifade etmiştir. Bir İtalyan papazı olup, 1781-1786 yılları arasında İstanbul'da bulunan ve Türk literatürü konusunda yazmış olduğu *De la Littérature des Turcs* adlı eseri ile Toderini'nin²³ Baron de Tott'un *Hatırat*'ındaki²⁴ anlatım karmaşasının kurbanı olduğunu söylemektedir.²⁵ Fransız arşiv kaynaklarında ise bu müessesenin açılışının 29 Nisan 1775 tarihinde gerçekleştiği kayıtlıdır.²⁶ Ayrıca Hendesehâne'nin ilk hocalığına tayin olunan Cezayirli Seyyid Hasan Hocanın, *Sefinetü'l-Fiker Meşhûnetün fi'd-Dürer* (İ.Ü. M.Ktb., TY. nr. 2740) adlı eserinin mukaddimesinde bu müessesenin Sultan I. Abdülhamid'in saltanatında ve Derviş Mehmed Paşanın üçüncü sa-

23 *De la Littérature des Turcs*, c. I, Paris, 1789, s. 159-167.

24 Baron de Tott, *Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et Tartares*, Maestricht 1786 (Kısaltılmış Türkçesi için bkz.: *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, İstanbul: Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, nr. 89, tarihsiz).

25 Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi 1776-1806*, İstanbul, 1995, s. 23.

26 Archives Ministère des Affaires Etrangères (Paris, Fransa), Archives Diplomatiques Correspondance Politique, Turquie, c. 161, s. 171R; M. Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e kadar)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İstanbul, 1998, s. 69-137.

dareti zamanında (7 Temmuz 1775-5 Ocak 1777)²⁷ açılmış olduğu söylenir. *Küçük Hüseyin Paşa Lâyihası*'nda geçen "1190 senesinde nizâm verildiği" kaydına dayanarak, Hendesehâne'nin faaliyetlerine 1775 tarihinde başladığını, ancak 1776 tarihinde 'nizam verilerek' müessese halini almış olduğunu söyleyebiliriz.

1797 yılında hazırlanmış olan *Küçük Hüseyin Paşa Lâyihası*, mühendishanelerin kuruluşundan o güne kadar olan kısa tarihçesini vermesi bakımından birçok modern tarihçi tarafından referans olarak ele alınmış ve mühendishanelerin tarihi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tek kopya olarak bilinen bu layiha, (Cevdet Bahriye, nr. 5849) sol üst tarafından yaklaşık 30 satırı yırtılmış olduğundan, hiçbir zaman tam olarak okunamamış, dolayısıyla mühendishanelerin tarihi her zaman yarım kalmıştır. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın,²⁸ Fevzi Kurtoglu'nun,²⁹ Çağatay Uluçay ve Enver Kartekin'in³⁰ eserlerinde kullandıkları bu layihanın tam metnini ihtiva eden bir kopyası, bu makalenin yazarı tarafından Başbakanlık Arşivi'nde yapılan araştırmalar sonucunda bulunarak eksik kısım tamamlanmıştır.³¹

Mühendishane, Osmanlı bilim ve eğitim tarihinde gerçekten önemli rol oynayan kurumların başında gelir. Genellikle Osmanlı tarihi ile ilgilenenler daha çok bu kurumun ne zaman ve nasıl kurulduğu üzerinde durmuşlardır. Tabii olarak birçok kronoloji hatası da beraberinde gelmiştir. Bunların başında 1806 Mühendishane Kanunu ile gerçekleşen Deniz mühendisleri için Mühendishane-i Bahrî-i Hümayûn, kara mühendisler için ise Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn ayrımı yanlış olarak hendesehanenin kuruluşuna [yanlış olarak, 1773] kadar geri götürülmüştür. Adı geçen 1806 Mühendishane Kanunu da keza 1795 olarak yanlış tarihlenmiştir. Buna mukabil buradaki modern bilim eğitimi konusu hemen hiç mevzu bahis edilmemiştir. Bu konuda ilk çalışmalar, yine yabancı uzmanların Türkiye'deki faaliyetlerini inceleyen araştırmalarda dolaylı olarak ele alınmıştır. Frédéric

27 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV, sy. 2, s. 422-423.

28 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1984, s. 502 vd.

29 F. Kurtoglu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi*, İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı IX. Deniz Şubesi Yay., Deniz Matbaası, 1941.

30 Çağatay Uluçay ve Enver Kartekin, *Yüksek Mühendis Okulu*, İstanbul, 1958, s. 79 vd.

31 *Küçük Hüseyin Paşa Lâyihası*'nın tam metni (Evâil-i 1190 [1190 senesi başları/Şubat 1776] tarihli defter kaydı için bkz.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 8882, s. 86) bulunmaktadır. Bu metin tarafımızdan bulunup transkripsiyonu yapılmıştır. Bkz.: Mustafa Kaçar, "Osmanlı Devleti'nde Bilim ve Eğitim Anlayışındaki Değişmeler ve Mühendishanelerin Kuruluşu", Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul: İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, ek 9.

Hitzél'in Karadeniz seyahatine çıkan Fransız bir uzmanın faaliyetlerini ele aldığı makalesi,³² İdris Bostan'ın "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü, 1785-1819" [*Tarih Dergisi*, sy. 35, İstanbul, 1994, s. 178] adlı makalesi ile Kemal Beydilli'nin *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi 1776-1806* (İstanbul, 1995) adlı eseri örnek olarak zikredilebilir. Müstakil olarak bu konuyu ele alan tek çalışma ise bu makalenin yazarı tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.³³

1789-1807 yılları arasında Osmanlı tahtında bulunan III. Selim, her zaman Osmanlı tarihinde Nizâm-ı Cedid hareketi ile birlikte anılmıştır. Gerçekten III. Selim, en büyük düzenlemesini Osmanlı ordusunda yapmayı planlamış ve bunun bir kısmını da başarmıştır. Osmanlı klasik döneminin ihtişamlı yapısı ve güçlü ordusunu yeniden oluşturmak için alınan bir dizi tedbirin arasında modern eğitim görmüş askerî personel yetiştirmek ön plana çıkmıştır. Sultan Selim askerî reform konusunda dönemin ileri gelen devlet adamı ve askerî erkanına, çok bilinen *Nizâm-ı Cedid Lâyhaları*'nı hazırlatmıştır. Bu layihalar, Enver Ziya Karal tarafından yayımlanmıştır.³⁴ Ancak askerî alanda gerçekleşen reformlar ilk olarak Stanford J. Shaw, tarafından uzunca bir makale halinde incelenmiştir.³⁵

Aynı şekilde 1826'da Osmanlı merkez ordusunun önemli unsurlarından olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve merkezî ordunun *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adıyla yeni bir anlayışla canlandırılmasıyla alakalı olarak son yıllarda yapılmış çalışmalar arasında Virginia Aksan'ın "Osmanlı Askerî Reform Meseleleri (1760-1830)" konulu makalesi zikredilebilir. Makalede dikkati çeken önemli noktalardan biri, Osmanlı Merkez ordusundaki kozmopolit yapı yerine Türk unsurların ikamesine çalışılması, diğeri de yeni ordunun eski taktikleri bırakarak yeni ve modern bir anlayışa kavuşması için eğitime büyük önem verilmesidir.³⁶

32 F. Hitzél, "Défense de la Place Turque d'Oczakow par un Officier du Génie Française (1787)", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Yay. Hzr.: Mehmed Sağlam, Samsun, 1990, s. 639-655.

33 M. Kaçar, a.g.t.

34 E. Ziya Karal, "Nizâm-ı Cedid'e Dâir Lâyhâlar", *Tarih Vesikaları*, c. I, sy. 6, Ankara 1941, s. 414-425; c. II, sy. 8, Ankara 1942, s. 104-111; c. III, sy. 11-12, Ankara 1943, s. 342-351 ve 424-432.

35 S. J. Shaw, "The Established Ottoman Army Corps under Sultan Selim III (1789-1907)", *Der Islam, Zeitschrift für Geschichte und der Kultur des Islamischen Orients*, sy. 40, 1965, s. 142-184.

36 V. Aksan, "Breaking the Spell of the Baron de Tott: Reframing the Question of Military Reform in the Ottoman Empire, 1760-1830", *The International History Review*, sy. 24, Haziran 2002.

Ayrıca Ali İhsan Gencer tarafından Bahriye teşkilatında yapılan ıslahatlar konusundaki çalışma bu konudaki boşluğu doldururken,³⁷ Mühendishanelerin tarihi konusunu, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, müstakil olarak ele alan bir eser yayımlanmıştır. Kuruluşundan 1893(?) yılına kadar, kurum nazırlarının görev süresince gerçekleştirdikleri önemli icraatları ile mezun olan mühendisleri ele alan Mehmed Esad'ın *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn* (İstanbul, 1312) adlı eseri, Osmanlı mühendislerinin bir bilançosunu sunması bakımından mühendislik tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ancak klasik tarihçilik geleneğine dayalı olarak hazırlanmış olması ve analitik bir yaklaşım göstermemesi, eseri kullanımda zorluklar yaratmaktadır.³⁸

Son olarak Çağatay Uluçay ve Enver Kartekin tarafından hazırlanan ve mühendishaneleri, kuruluşundan başlayarak XX. yüzyılın ortalarına kadar inceleyen eserden de bahsetmek gerekir. Bu eser, birçok arşiv vesikası ihtiva etmesi yanında özellikle Mühendishane'den Teknik Üniversite'ye giden yolda teknik eğitimin geçirmiş olduğu merhaleleri, isim ve yer değişikliklerini, bilim ve eğitimdeki gelişmeleri ele alması bakımından önem arz eder. Bilhassa Cumhuriyet sonrası Türkiye'deki sivil teknik eğitimi, kurumları, öğretim üyeleri ve öğrencileri ile birlikte incelemesi değerini bir kat daha arttırmaktadır.³⁹

Osmanlı askerî teknik eğitiminin teşkilatlanma tarihi dışında, bu okullardaki eğitim ve öğretim görevlileriyle ilgili çalışmalar ise daha az sayıdadır. Bu konuda ilk yapılan çalışma, E. İhsanoğlu tarafından hazırlanmış olan *Başhoca İshak Efendi: Türkiye'de Modern Bilimin Öncüsü* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989) adlı kitaptır. Başhoca İshak Efendi talebe olarak girdiği bu kurumdan çeşitli görevler alarak başhocalığa kadar yükselmiş bir bilim adamıdır. Mühendishane'de eğitimde kullanılmak üzere çok sayıda eser tercüme eden İshak Efendi, aynı zamanda modern bilimlerin birçok konusunda ilk tercümelerin hazırlanmasındaki ve Türkçe modern bilim terminolojisinin oluşumundaki katkıları ile mühendislik eğitiminde önemli bir yere sahip olmuştur. Uzun yıllar Mühendishane'de ve Harbiye Mektebi'nde ders kitabı olarak okutulan *Mecmû'a-ı Ulum-i Riyaziye* adlı dört ciltlik eseri, aritmetik, geometri, fizik, kimya, astronomi, biyoloji, zooloji, mineraloji, mekanik konularını birarada sunmaktadır. Bu konuda bir diğer örnek, Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn'da hocalık ve tercümanlık yap-

37 A. İ. Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul, 1985, s. 32.

38 Eserin sadeleştirilmiş neşri için bkz. *Mir'at-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn (İstanbul Teknik Üniversitesi Tarihçesi)*, hzr.: Sadık Erdem, İstanbul, 1986.

39 Çağatay Uluçay ve Enver Kartekin, *Yüksek Mühendis Okulu*, İstanbul, 1958.

miş olan Yahya Naci Efendi'nin (ö. 1824), Fransızca kaynaklardan istifade ile hazırlamış olduğu *Risale-i Hikmet-i Tabî'îye* adlı eseridir ve bu eser Ebru Ademoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.⁴⁰

Görüldüğü gibi Mühedishane hocalarına yönelik biyografi çalışmaları maalesef yok denecek kadar az sayıdadır. Yakın zamanlarda hazırlanan Osmanlı bilim literatürü tarihi serisinden son olarak yayımlanan *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, konusunda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Eser Osmanlı tarihi boyunca (1299-1922), askerlik ve harp sanatı üzerine yazılmış bütün eserleri [kitap, makale, risale, kanunname, nizamname] kapsamakta ve müellifleri hakkında bilgiler vermektedir. Okçuluk, at yetiştirme, kanunlar, topçuluk, genel askerlik ve harp sanatı, bahriye, harp tarihi, ordu teşkilâtları ve yabancı ordular, piyade eğitimi, genel talimler, süvari talimleri, atıcılık ve silah eğitimi, keşif ve muhabere, strateji, silahlar, harita ve haritacılık, askerî manevraların mahiyeti, kurmay subayların eğitim ve vazifeleri, askerî coğrafya ve topografya, levazım hizmetleri, sıhhiye hizmetleri, balistik, askerî istatistikler, askerî tabirleri açıklayan lügatler, tankçılık ve askerî literatür konularındaki eserleri kapsamaktadır. Eser Osmanlı askerî tarihini inceleyecekler için bir hazine değerini taşımaktadır.⁴¹

Bu yazıda, Osmanlı askerî teknik eğitimi ve arka planı konusundaki ve bu konuyu yakından ilgilendiren sahalardaki çalışmalar hakkında elde edilen literatür, özet olarak verilmeye çalışılmıştır. Konunun çok yönlü olması dolayısıyla, burada, hem askerî teşkilâtlanma, hem askerî teknik eğitim kurumları, hem de askerlik literatürü ile ilgili çalışmalar zikredilmiştir. Sonuç olarak Avrupa'daki askerî (sanayi, ordu, ateşli silahlar) gelişmelerin tarihiyle ilgili araştırmalarına kıyasla, Osmanlı cephesindeki araştırmalar yok denecek kadar azdır. Yine, az sayıdaki araştırmalar da çoğu zaman konusunda okuyucuya analitik bir değerlendirme imkanı vermekten uzaktır. Öyleyse Avrupalı tarihçiler tarafından pay alınacak yeni bir alan olarak görülen Osmanlı askerlik tarihi, Türk bilim tarihçileri tarafından öncelikle araştırılması gereken konulardan biri olmalıdır.

40 E. Ademoğlu'nun bu tezi *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*'nda kısaltılarak yayımlanmıştır. Bkz.: "Yahya Naci Efendi ve Fırlatılan Cisimlerin Hareketiyle İlgili Eseri 'Risale-i Hikmet-i Tabiiye' (1809)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. IV, sy. 1, 2002, İstanbul, 2002, s. 25-56.

41 *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, hzr.: E. İhsanoğlu, R. Şeşen, Serdar Bekar ve Gülcan Gündüz, İstanbul, 2004.

On the Ottoman Military-Technical Education

Mustafa KAÇAR

Abstract

As a result of the developments seen in the institutionalization of the history of science as an academic discipline in Turkey in recent years, studies on the history of scientific and educational life and scientific literature have increased. In relation to these studies, the issues of military-technical education as well as the introduction of modern Western sciences into Turkey have begun to be discussed more widely.

The present article deals with the studies on the technology transfer and technical education, starting from the establishment and organization of the Ottoman army. It is observed that the works in the beginning were devoted to the issue of military organization alone, while later ones were on the military-technical education within the framework of the history of Ottoman Westernization. As the theses and books which discussed separately the history of technical education increased in number, the quality of the studies in the field rose too.

